

Het boek is goed voorzien van cijfermateriaal en statistieken, zelfs al vragen ze wel wat studiewerk om ze goed te begrijpen. De grote diversiteit aan vormen binnen het coöperatieve veld bemoeilijkt het de auteur ook om conclusies te trekken, waardoor de casussen het anekdotische mogelijk wat té veel uitvergroten. Het gedetailleerde werk over 150 jaar Coop is zonder twijfel een voorbeeld van hoe het onderzoek naar het verleden van de coöperatieve beweging kan aangepakt worden. Ik kan dan enkel maar hopen dat het één van vele prachtige publicaties over de coöperatie in de Lage Landen en Europa kan worden.

Martijn Vandenbroucke, AMSAB

Josine Teeuw, *Ik wil er niets van weten. Hoe visie, kennis en tijd uit Den Haag verdwenen* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2023). 319 pp.
ISBN 9789464550573.

DOI: 10.52024/k45bkt24

Josine Teeuw stelt dat ad-hocbeleid is gaan domineren. Tot dat inzicht kwam ze op basis van haar jarenlange ervaring als ambtenaar (p.5). In haar proefschrift bespreekt ze de kenmerken van ad-hocbeleid, de nadelen ervan en in welke context het kon ontstaan. Ze illustreert het ook aan de hand van twee beleidsterreinen: volkshuisvesting en thuiszorg.

Eerst de definitie. “Ad-hocbeleid is het inzetten van een tamelijk willekeurig instrument om een probleem op te lossen, met vaak onbedoelde en zelden de beoogde gevolgen” (p.33). Het is het gevolg van “besluitvorming zonder veel beleidsvoorbereiding” en een “keuze voor een oplossing die niet of nauwelijks gebaseerd is op voorafgaande analyse, visievorming en doelformulering”(p.33). Omdat ad-hocbeleid vaak onbedoelde nadelen heeft, wordt het gevolgd door nieuw ad-hocbeleid. Zo ontstaat een vicieuze cirkel.

Kijken we naar de historische situering, dan leunt Teeuws analyse zwaar op een contrast tussen vóór en na 1980. Teeuw constateert een afname van kennis, visie en tijd (nemen) bij ambtenaren, bewindspersonen en Kamerleden na 1980. Ze stelt dat in de eerste decennia na de oorlog nog een “planmatige” en “rationale wijze van beleid maken” domineerde (p. 21). Maar dat veranderde. Het kabinet-

Den Uyl (1973-1977) was volgens haar het laatste kabinet met visie (p.55-56). Ad-hocbeleid rukte op met de komst van de kabinetten-Lubbers (1982-1994). Teeuw signaleert een omslag van op kennis, tijd en visie naar op pragmatisme, haast en financiële overwegingen gebaseerd beleid. Dat was een gevolg van de economische crisis en de oplopende financieringstekorten die de druk opvoerden om de oude beleidsaanpak los te laten en op een zakelijke en kostenefficiënte manier te werk te gaan. Het *no nonsense* kabinet van 'manager' Lubbers had volgens Teeuw maar een prioriteit: het terugdringen van het financieringstekort.

Maar ook daarna, toen de economie en de overheidsfinanciën verbeterden, bleef ad-hocbeleid. Daarom wijst Teeuw ook op andere veranderingen. De ontzuiling vanaf de jaren zestig maakte dat de klassieke ideologische opvattingen verdwenen als het richtinggevende kader om beleidskeuzes te maken. Daarnaast wijst Teeuw op de professionalisering van de politiek: zo werd het Kamerlidmaatschap een *full time job* waardoor politici minder voeling hadden met de maatschappij en welk beleid echt werkte. Verder nam de omloopsnelheid van Kamerleden allengs toe, waardoor inhoudelijke kennis van bepaalde beleidsterreinen afnam. Ook werd (new public) managementdenken populair waarbij uit het bedrijfsleven afkomstige opvattingen werden omarmd met veel nadruk op doelmatigheid, kostenefficiëntie en korte termijn oplossingen die snel effect sorteerden. Door een toenemende popularisering en waardering van 'managers' in de publieke sector, kregen ambtenaren met vakinhoudelijke kennis steeds minder tijd en ruimte. Als er een probleem rees, werd pragmatisch een willekeurige beleidsoplossing gekozen die vooral kostenefficiënt leek. De parlementaire enquêtes van de afgelopen decennia die overheidsfalen blootlegden op diverse terreinen ziet Teeuw als bewijs van het mislukken van ad-hocbeleid.

Daarna analyseert Teeuw de introductie van de huursubsidie. Ze stelt dat het volkshuisvestingsbeleid jarenlang werd bepaald door een visie dat de overheid verantwoordelijk was voor het realiseren van voldoende en betaalbare woningen, daarom bouwsubsidies verleende en dat dat beleid aardig werkte. Echter, in 1970, vanuit de gedachte van financiële overwegingen en vrij plotseling, werd gekozen voor 'subsidiering van mensen in plaats van woningbouw' (p.184), ofwel de introductie van de individuele huursubsidie. Het begon als een beperkte en experimentele regeling, maar het werd allengs een steeds centraler uitgangspunt, zonder dat deze aanpak goed werd afgewogen.

En als er wel evaluaties waren of kritische reacties van Kamerleden, dan werden die inzichten te weinig meegenomen of weer vergeten. Zo kon Volkshuisvesting uitgroeien tot een ‘bolwerk van adhoc-beleid’, aldus Teeuw. Uiteindelijk werd de invloed van de overheid zover afgebouwd dat werd overgegaan op verzelfstandiging van de woningcorporaties, met allerlei misstanden tot gevolg. Alles overziend constateert Teeuw een paradoxale ontwikkeling: de visie dat het rijk verantwoordelijk is voor voldoende betaalbare woningen, leidde via een experiment tot het (onbedoelde) einde van de rijksverantwoordelijkheid voor woningbouw (p.188). En dat wordt nu weer deels gerepareerd.

Ook in de tweede casus die ze analyseert, ligt de nadruk op hoe de integratie van het relatief goed functionerende kruiswerk en de gezinszorg op basis van plotselinge, pragmatische en doelmatigheidsredenen leidde tot het ad-hocbeleid van thuiszorg, inclusief de problemen zoals kostenoverschrijdingen en groeiende personeelstekorten (p.249).

Door Teeuws dwingende argumentatielijn raken de motieven uit de tijd zelf nog weleens ondergesneeuwd. Dat oude ideologische opvattingen wegvielen kun je jammer vinden, maar dat betekende historisch gezien niet dat ideeën of visie totaal verdwenen. In onderzoek naar de opmars van marktdenken en (new public) management als ideologie is hier op gewezen. En dat beleidsmakers managers moesten worden die wisselden van positie, werd ook bepleit vanuit de gedachte dat ze anders teveel zouden vergroeien met bestaande beleidsaanpakken (die ook niet altijd werkten) en met (de behartigers van) deelbelangen. Dat laatste werd in de jaren tachtig als een belangrijke les beschouwd van de parlementaire enquête naar het mislukte staatssteunbeleid aan scheepsbouwer *Rijn-Schelde-Verolme*.

Zouden we in plaats van in termen van verlies en achteruitgang daarom niet beter in termen van verandering en elkaar opvolgende beleidsparadigma's moeten spreken? Ofwel, iedere tijd kent een dominante beleidsopvatting, die aanvankelijk ook als succesvol wordt gezien, maar op een gegeven moment steeds minder goed werkt. Als tijdgenoten dat doorhebben, dan krijgen (pleidooien voor) alternatieve beleidsaanpakken ruimte en begint het proces weer opnieuw. Teeuws betoog is er zelf een voorbeeld van. Of bedoelt Teeuw werkelijk dat er in de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog een optimaal punt was bereikt? Met zoveel woorden suggereert ze dat in de inleiding wanneer ze stelt dat de “rationeel-analytische benadering” het “normatieve uitgangspunt” van haar boek is (p.22). Als dat zo is, dan had die

beleidsaanpak uitvoeriger geanalyseerd en gecontextualiseerd moeten worden. Dat had waarschijnlijk ook tot een andere kijk op de periode erna geleid.

Niettemin, Teeuw onderbouwt haar argumenten met bewijsvoering en haar boek biedt aanknopingspunten voor verder onderzoek – zoals naar de invloed die uitgaat van de begrotingssystematiek die de overheid hanteert. Bovendien, het boek biedt een paradoxaal maar waardevol inzicht. Dat in een context waarin er steeds minder tijd is, beleidsmakers tijd moeten inbouwen om problemen te doorgronden en te leren van het verleden.

Ronald Kroeze, Radboud Universiteit Nijmegen

Marion Gibson, *Heksen. Een wereldgeschiedenis in dertien heksenprocessen, van de middeleeuwen tot nu* [vert. door Gretske de Haan en Marieke van Muijden] (Amsterdam: Ambo|Anthos, 2024). 338 pp. ISBN 9789026367977.

Dick Harrison, *Heksenjacht. Een geschiedenis over angst, repressie en vrouwenhaat* [vert. door Ger Meesters] (Utrecht: Omniboek, 2024) 412 pp. ISBN 9789401920087.

DOI: 10.52024/dad98c85

Het onderwerp heksenvervolging is de laatste jaren meer in de belangstelling komen te staan. Recent verschenen er twee breed opgezette studies, de een geschreven door de Zweedse historicus Dick Harrison en de ander door de Britse Marion Gibson. Het voorwoord van Gibsons boek komt van Susan Smit, schrijfster van historische fictie en non-fictie over hekserij en voorzitter van de stichting Nationaal Heksenmonument, die een aanvang neemt met een bijeenkomst op de Dam op 3 juni 2023 waar alle geëxecuteerde Nederlandse heksen werden herdacht. Daarmee is de toon in beide studies gezet, want Harrison start door het sprookje van Hans en Grietje te vertellen vanuit het perspectief van de heks. Activisme enerzijds en historische objectiviteit vanuit een weids perspectief anderzijds blijken bepalend voor het betoog dat beide auteurs volgen.

Harrison schreef een driedelig werk over de geschiedenis van de slavernij en een standaardwerk over de Dertigjarige Oorlog; thema's die